

WPZ Pinkster-excursie 2009: Drie landen in drie dagen

Paul Hille en Natasja den Ouden

Samenvatting

Dit jaar werd weer een WPZ excursie georganiseerd. Dit keer bezochten we het Natuurhistorisch Museum in Maastricht, waar de originele Mosasaurus (die normaal in Parijs huist) tijdelijk te zien was en waar Jean Pierre de Warrimont ons vertelde over de verschillende Pleistocene vindplaatsen in de Limburgse grensstreek. We bezochten ook het Neanderthal Museum in het Duitse Mettman en we kregen een rondleiding door een tweetal lössgroeves net over de grens in België, waar (midden) Pleistocene vondsten gedaan zijn.

Abstract

This year a WPZ excursion was organized. We visited the Natural History Museum in Maastricht, where we enjoyed the temporary exhibition of the Mosasaurus that now resides in Paris and where we attended a lecture by Jean Pierre de Warrimont on Pleistocene sites in Limburg. We also visited the Neanderthal Museum in Mettman, Germany, and we got a guided tour into two Belgian loess quarries that have yielded (middle) Pleistocene finds.

Zaterdag 30 mei

Op zaterdag 30 mei 2009 startte de WPZ-excursie 2009. Zeventien enthousiaste deelnemers hadden zich aangemeld voor de excursie. In alfabetische volgorde waren dit: Andries Schoneveld, Cora Hendriks, Elly van Zonneveld, Frans Roescher, Frans Verburgt, Hanneke Meijer, Jan Boom, Jan Hendriks, Jan Visser, Johan Passchier, Kees van Hooijdonk, Marjolein Bosch, Natasja den Ouden, Paul Hille, Tineke Lammerse en Tom Meijer. Verzamelpunt was het Natuurhistorisch Museum Maastricht waar de expositie 'Darwin, Cuvier et le Grand Animal de Maestricht', vanaf 8 maart 2009 te zien was. Het was een zeer zonnige zomerse dag, wat natuurlijk altijd mooi uitkomt met een excursie. Om 12:00 uur begon de excursie officieel.

Toen iedereen er was en een WPZ-pakket had ontvangen bestaande uit een speciaal met WPZ-logo bedrukte waterdichte tas/rugzak met daarin onder andere de excursiegids kon de groep deelnemers het museum in. Eerst was er gelegenheid om zelf het museum en de tentoongestelde fossielen te bewonderen. Het kwam mooi uit dat een oude bekende weer terug was op de plaats waar hij eigenlijk thuishoorde. Bedoeld wordt de beroemde Mosasaurusschedel die tussen 1770 en 1774 gevonden was in de mergelgrotten bij de St. Pietersberg en die uiteindelijk door Napoleon als oorlogsbuit mee werd genomen naar Frankrijk. De schedel belandde in 1795 in Frankrijk. Het museum heeft een afgietsel van deze schedel onder een glazen plaat liggen in de vloer, maar nu werd dan toch de originele schedel ook tentoongesteld. Daaraan was een tijdelijke tentoonstelling gewijd. Inmiddels is de schedel weer terug in Frankrijk. Het is tot nu toe niet gelukt de schedel weer definitief terug te krijgen. De inmiddels overleden oud-staatssecretaris

Nuis heeft daar in de jaren negentig nog wel een poging toe gedaan, maar helaas tevergeefs.

Nadat alle fossielen, waaronder natuurlijk de Krijt-fossielen, de Carboonfossielen en de Tegelenfossielen bekeken waren, werd een lezing verzorgd door Jean Pierre de Warrimont die vertelde over diverse Limburgse vindplaatsen, met name Veldwezelt-Hezerwater en Kesselt. Tevens vertelde hij over de beroemde groeve Belvédère, waar in het begin van de jaren tachtig 250.000 jaar oude kampementen zijn opgegraven. Jean Pierre de Warrimont heeft veelvuldig als amateur gewerkt aan opgravingen in deze groeven, waarbij bijzondere vondsten gedaan zijn en alles goed in kaart gebracht is. Jean Pierre, van huis uit natuurkundige, is tevens een van de gidsen op de derde en laatste dag van de excursie.

Fig. 1: We wachten voor het Natuurhistorisch Museum in Maastricht tot iedereen er is (Foto: Hanneke Meijer).

Fig. 1: Waiting at the Natural History museum until everyone has arrived (Photo: Hanneke Meijer).

Na de lezing was het tijd voor het avondeten, waarna een bezoek aan de vuursteenmijnen van Rijckholt gebracht zou worden. Op het afgesproken tijdstip was iedereen op de afgesproken plaats behalve de gids. Die was zijn afspraak vergeten, maar kon gelukkig nog gauw opgetrommeld worden en zo vertok de WPZ-delegatie naar de vuursteenmijnen. Onderweg liepen we over zogenaamde holle wegen en werd verteld hoe het landschap zijn vorm had gekregen in de loop der tijden. Ook werd in figuurlijke- en soms letterlijke zin stilgestaan bij de flora en fauna.

De gids wist er veel over te vertellen op een enthousiaste manier. Zo leerden we dat de vuursteenmijnen van Rijckholteen complex zijn van mijnen waar vanaf het midden tot het late Neolithicum vuursteen werd gewonnen. Dit gebeurde tussen 3950 v. Chr. en 2650 v. Chr. De vuursteen werd gebruikt om wapens en gebruiksvoorwerpen van te maken. De vuursteenmijnen zijn de oudst bekende vorm van mijnbouw in Nederland.

De vuurstenen werden geëxporteerd, meestal als halffabrikaat (ruwe bijl of vuursteenknol). Het exportgebied van deze mijn en strekte zich over honderden kilometers uit: van de Rijndelta en Munster in het noorden tot Frankfurt am Main en Mainz in het zuiden. De verdere afwerking werd gedaan door de gebruiker zelf. Dit valt af te leiden uit het afval dat in en bij de mijnen gevonden is. Van de vuurstenen werden schrapers, pijlpunten, bijlen, vuistbijlen en klingen gemaakt.

Fig. 2: Een kijkje in de Henkeput (Foto: Hanneke Meijer).

Fig. 2: The Henkeput (Photo: Hanneke Meijer).

In het begin werd de vuursteen uit de hellingen van de Schone Grub (een erosiegeul) gehaald. Deze hellingen waren rond 4000 v. Chr. uitgeput. Hierna werd overgegaan op het graven van ondergrondse mijnen. De mijnen liggen dicht bij elkaar

omdat men afhankelijk was van het licht dat van boven door de schachten naar binnen viel. Na twee tot drie jaar was een mijn uitgeput, waarna er een nieuwe werd gegraven. In het onderzochte gebied (3000 m²) zijn 66 mijnschachten gevonden, maar het zijn er in totaal waarschijnlijk zo'n 1000 geweest. Pas door de ontdekking van brons nam het belang van vuursteen af.

Fig. 3: In de smalle donkere gang van de vuursteenmijn (Foto: Natasja den Ouden).

Fig. 3: In the narrow and dark shaft of the flint mine (Photo: Natasja den Ouden).

Tijdens de wandeltocht naar een van de mijnen, die op afspraak opengesteld kan worden voor bezoekers, liep de groep eerst nog langs de zogenaamde Henkeput. Deze ligt ten noorden van de Schone Grub op een helling van het plateau. De Henkeput bestaat uit een trechtervormige kuil, die ongeveer 3 meter diep is en een bovenwijdte van ongeveer 8 meter heeft, die wordt voortgezet door een cirkelvormige schacht. De totale diepte van de Henkeput is ongeveer 12 meter en de breedte van de schacht is ruim 1,5 meter. De doorsnede van de kamervormige ruimte onder de schacht is ongeveer 12 meter. Op de bodem bevindt zich op een ondergrond van kalksteen een puinkegel bestaande uit löss, brokken mergel en zwarte vuursteen, plant-

aardig materiaal (deels vergaan) en een opvallende hoeveelheid skeletresten van dieren. Deze skeletresten zijn voor een deel afkomstig van de in de put geworpen kadavers, maar een aanzienlijk deel wordt gevormd door dieren die per ongeluk in de put zijn terecht zijn gekomen en door de speciale vorm van de grot niet meer konden ontsnappen. De vorm van de schacht en de haksporen die er te zien zijn (zowel in de schacht als in de koepelvormige ruimte) tonen aan dat deze ruimte door mensenhanden is gemaakt.

Na de Henkeput bekeken te hebben gingen we dan naar een vuursteenmijn of beter gezegd een nieuw gegraven gang naast een echte originele vuursteenmijn, die zicht bood, via kijkgaten, op de vuursteenmijn. De gids opende de toegangsdeur en ging met verlichting naar binnen. De mijn was duidelijk koel van binnen (de temperatuur van de mijn gang is gemiddeld tussen de 9 en 10 graden Celsius) en op de wanden en plafonds wemelde het van de grotten spinners (*Meta menardi*). De mijn gang was zo'n 110 meter lang (en smal met een laag plafond) en steeds was informatie aangegeven over wat er te zien was en de geschiedenis van de mijn en de vuursteendelvers.

Na een dankwoord aan de gids was de eerste excursiedag ten einde en ging men naar de camping danwel andere verblijfplaats.

Zondag 31 mei

Vandaag staat het Neanderthal Museum in Mettmann, bij Dusseldorf op het programma. Het museum is in 1996 geopend, vlakbij de plaats waar in 1856 het eerste skelet van een Neanderthaler gevonden werd. In eerste instantie werd dit skelet niet als zodanig herkend. Men kende immers de Neanderthaler nog niet. Maar wat kon het dan zijn? Er werd gedacht dat de botten pathologisch waren en daarom toebehoorden aan een idioot. Pas jaren later zag men in dat het hier ging om een andere mensensoort. De soort werd Neanderthaler genoemd, naar de vindplaats waar het gevonden werd: het neanderdal (Duits: Neanderthal). Dit Neanderdal was op zijn beurt weer vernoemd naar Joachim Neander, een Duitse gereformeerde predikant en componist/tekstdichter uit de 17e eeuw, die volgens de toenmalige mode de achternaam Neumann vergriekste tot Neander.

Het Neanderthal Museum is geheel gewijd aan de evolutie van de mens. Het gebouw doet zeer modern aan en is van binnen zo ingericht dat geen enkel onderdeel van de expositie te missen is. Bij binnenkomst worden we meteen verrast door een goede bekende: de reconstructie van een Neander-

thaler door Adrie en Alfons Kennis. De goedlachse Neanderthaler poseert geduldig met iedereen en hij heeft zeker geen gebrek aan aandacht van de dames. De vaste tentoonstelling biedt een zeer mooi overzicht van de evolutie van de mens. Originale botten en artefacten worden afgewisseld met een groot aantal levensgrote reconstructies waardoor het verleden tot leven komt. Op de panelen staan teksten die duidelijk uitleg geven, maar heb je geen zin om te lezen en wil je toch alles weten, dan kun je bij de kassa een koptelefoon lenen (of die van jezelf gebruiken). Bij ieder tentoonstellingsonderdeel zijn meerdere punten waar de koptelefoon ingeplugd kan worden, en je de informatie in audioformaat tot je kunt nemen. Dit is niet alleen handig voor mensen die slechtziend zijn, maar ook een goede oplossing voor kinderen die het geduld niet hebben om alle panelen te lezen. Naast de vaste opstelling is er ook ruimte voor een tijdelijke tentoonstelling. Dit jaar was dat een fototentoonstelling door wereldvermaard natuurfotograaf (met Nederlandse roots) Frans Lanting. Een prachtige collectie van zijn mooiste foto's bij elkaar gebracht op groot formaat. Leuk detail was de close-up foto van de schedel van *Deinogalerix*, de reuzenhaaregel van het Italiaanse schiereiland Gargano. Het gefotografeerde fossiel is onderdeel van de collectie van Naturalis en daar ter plaatse gefotografeerd.

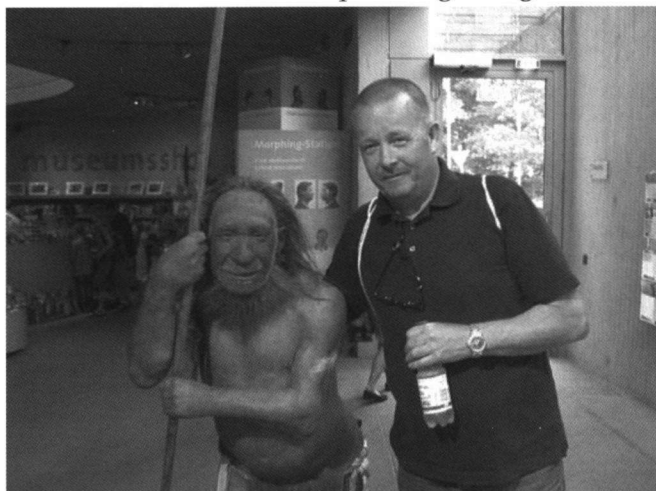

Fig. 4: Niet alleen de dames, maar ook de heren gaan graag op de foto met de Neanderthaler van de gebroeders Kennis (Foto: Hanneke Meijer).

Fig. 4: Not only the ladies, but also the gentleman pose happily with the Neanderthal reconstruction by the Kennis brothers (Photo: Hanneke Meijer).

Buiten het museum is er ook een hoop te zien. Allereerst is daar de originele vindplaats van de Neanderthaler. Hoewel er niet veel meer te zien is, is het natuurlijk wel heel bijzonder om op deze zo beroemde vindplaats te zijn. In de laatste jaren is hier nog aanvullend onderzoek uitgevoerd. De piketpaaltjes van de opgravingsputten zijn nog te zien. Daarnaast is er bij het museum een groot

Fig. 5: Groepsfoto bovenaan de groeve Veldwezelt-Hezerwater (Foto: Hanneke Meijer).

Fig. 5: Group photo at the Veldwezelt-Hezerwater quarry (Photo: Hanneke Meijer).

park gerealiseerd, waar nu nog levende diersoorten van de mammoetsteppe te zien zijn. Een complete rondwandeling van een kilometer of vijf leidt ons langs tarpanpaarden, oerossen, wisenten en herten. Het park is vrij uitgestrekt en de weiden waarin de dieren staan zijn groot, waardoor de dieren niet altijd goed zichtbaar zijn. Maar dit is in het wild natuurlijk net zo, en de wandeling is zeer mooi. Het pad kent een aantal flinke hoogteverschillen, met houten bruggetjes om de beekjes over te steken en trappen om de heuvels te beklimmen. Bij een van de beekjes houden we even stil om een foto te maken van een klein bruin vogeltje dat opvallend over het water scheert. Wanneer we een stukje verderop het pad Frans en Elly tegen komen, en we hen vertellen over het vogeltje, blijkt dat we iets bijzonders hebben gezien. Frans en Elly zijn echte vogelaars en weten aan de hand van onze beschrijving het beestje meteen te determineren als een waterspreeuw (*Cinclus cinclus*). De waterspreeuw, Wasseramsel in het Duits leeft in de buurt van beekjes, waar hij als een ijsvogel over het water scheert. De Engelsen noemen hem Dipper, omdat hij regelmatig kopje onder gaat en over de bodem van beekjes en riviertjes loopt.

Aan het eind van de middag zijn we weer terug bij het museum en wat is een betere afsluiting van een mooie dag in Duitsland dan een authentieke curryworst bij het stalletje aan de overkant van de weg.

Maandag 1 juni

Vandaag is alweer de laatste dag van de excursie. Deze morgen bezoeken we twee groeven, net over de grens met België. De twee groeven zijn gelegen langs het Albertkanaal, en via een ietwat obscure weg vrij gemakkelijk te bereiken.

Als eerste bezoeken we de groeve Veldwezel-Hezerwater. Hier is door de universiteit van Leuven zes jaar achtereen opgegraven in de periode van 1998 tot 2003. Onze gids hier is Patrick Bringmans. Hij promoveerde op het onderzoek naar deze vindplaats en kan ons er dus alles over vertellen. Om bij de eigenlijke vindplaats te komen lopen we langs een smal pad de groeve in. We zien dat de groeve al grotendeels is volgegroeid met allerlei planten. De steile profielwand is echter nog goed te zien. Hierin wijst Patrick ons de gelaagdheid van de site aan. In de groeve zijn in totaal vijf verschil-

lende Neanderthaler jachtkampen gevonden en twee openlucht vuursteen extractiesites. De ouderdom van de sites is 133.000, 80.000, 58.000 en 50.000 jaar. Naast vuurstenen werktuigen werden ook de resten van paarden, wolharige neushoorns, rendier, bison, mammoet, holenleeuw en holenhyena aangetroffen. Bijzonder was ook de vondst van het hol van een holenhyena. Het is erg warm in de groeve, dus na een tijdje puffen we weer naar boven om naar de volgende groeve te gaan.

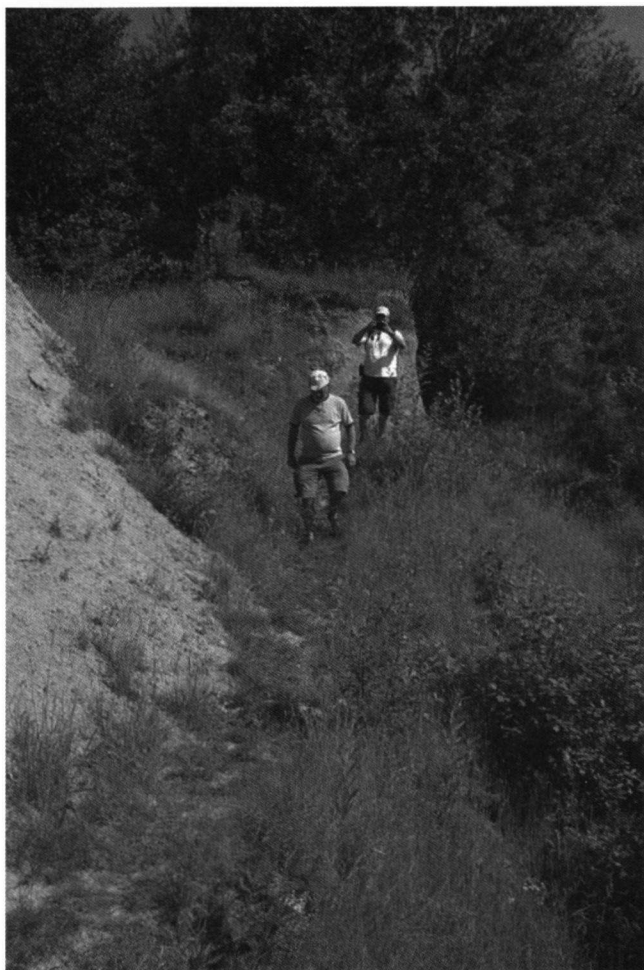

Fig. 6: Afdaling in de groeve Veldwezelt-Hezerwater (Foto: Natasja den Ouden).

Fig. 6: Descending into the quarry Veldwezelt-Hezerwater (Photo: Natasja den Ouden).

De volgende groeve is Kesselt-Op de Schans. Deze groeve ligt een paar honderd meter verder langs hetzelfde weggetje als Veldwezelt-Hezerwater. Hier werden in de zomer van 2006 door Jean Pierre de Warrimont een boodschrabber en een Levallois afslag gevonden. Deze vondsten waren aanleiding tot een opgravingscampagne in 2007, waarbij meerdere concentraties van vuursteenartefacten gevonden zijn. De datering van de sites in deze groeve is ouder dan die van Veldwezelt-Hezerwater. De vondsten hier dateren namelijk van zo'n 300.000 jaar geleden. Jean-Pierre heeft wat van de vuurstenen artefacten die bij de opgravingen gevonden zijn meegenomen zodat we ze

Fig. 7: Jean Pierre de Warrimont leidt ons rond in de groeve Kesselt-Op de Schans (Foto: Natasja den Ouden).

Fig. 7: Jean Pierre de Warrimont guides us in the Quarry Kesselt-Op de Schans (Photo: Natasja den Ouden).

Fig. 8: Kesselt-Op de Schans van boven gezien (Foto: Natasja den Ouden).

Fig. 8: The view from above in Kesselt-Op de Schans (Photo: Natasja den Ouden).

van dichtbij kunnen bekijken. Ook heeft hij hulp meegenomen om de profielwanden op te schonen, zodat we de gelaagdheid in de groeve goed kunnen zien. Iedereen krijgt ruim de tijd om de groeve in detail te bekijken. Er werd zelfs nog een stukje vuursteen gevonden wat wel eens een afslag zou kunnen zijn.

En dan loopt het al weer tegen het middaguur. Tijd om naar huis te gaan. Sommigen kiezen ervoor om nog een klein stukje om te rijden naar de plaats waar de Krijt-Tertiair grens aan het oppervlak dagzoomt, anderen gaan nog even een terrasje pakken in Maastricht of rijden meteen op huis aan. Graag willen we iedereen bedanken voor een fantastisch weekend. Het was ontzettend gezellig en we hebben weer veel geleerd. Jean Pierre de Warrimont en zijn assistenten, Patrick Bringmans en Joep Orbons van de vuursteenmijnen willen we nogmaals bedanken voor hun mooie uitleg en de tijd die ze erin gestoken hebben en we bedanken natuurlijk ook alle deelnemers die het met hun goede zin het weekend tot een succes hebben gemaakt. Op naar de volgende excursie!